

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Peter Widell (udg.):
14. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2012

Tekstens interne organisation: propositionel kohæsion og kohærens

Peter Widell
Aarhus Universitet

1. Indledning

En måde at definere saglitterære tekster på er at se dem som taleture i samtaler, hvor disse taleture internt er organiseret som sekvenser af situerede sætninger eller – hvad der er det samme – talehandlinger. Et vigtigt aspekt af et sådant tekstbegreb er, at vi er i stand til klart at skelne mellem på den ene side en teksts illokutionære (assertiver) og perlokutionære former (kommissiver, informativer), som begge er *kommunikative handleformer*, og på den anden side de propositionelle indholdsformer, som er *rene tankeformer*. Dette skel har man desværre ikke altid været så omhyggelig med at overholde inden for klassisk tekstlingvistik.

Jeg har tidligere (jf. Widell 2011) givet en karakteristik af den saglitterære teksts kommunikative handleformer. I nærværende artikel vil jeg vende mig mod tekstens rene tankeformer, propositionerne, for at se på, hvordan de er med til at bidrage til sammenhængen i en tekst. Ligesom min artikel fra 2011 vil artiklen her kunne ses som et opgør med den reststrukturalisme og kodetænkning, som præger den klassiske tekstlingvistik, cf. fx Michael Halliday & Ruqaiya Hasan 1995 (1976), Teun van Dijk 1980, Robert de Baugrande & Wolfgang Dressler 1981 (1972).

2. Tekstens propositionelle organisation: kohæsion og kohærens

Lad os hertil først se på to af den klassiske tekstlingvistikens kernebegreber, nemlig det, man her henholdsvis betegner som henholds-

Peter Widell

vis en teksts *kohæsi*on og dens *kohærens*. Det kræver imidlertid, mener jeg, at vi foretager en re-definition af de to begreber. Det vil jeg så sætte mig for at gøre i det følgende.

*Kohæsi*onsbegrebet: Her taler Halliday – fx i Halliday 1994 (1985):308-339 – om kohæsion som tekstsammenhæng skabt gennem følgende tre mekanismer: ko-reference, konjunktioner og leksikalsk kohæsion.¹ Ifølge Halliday skulle de alle gennem en art semantisk gentagelse sikre kontinuitet i en tekst. Nu har jeg for så vidt ikke noget mod disse mekanismer, og heller ikke mod, at der kan være noget semantisk involveret. Det, jeg imidlertid har noget imod, er den overdrevent systemiske opfattelse, vi finder hos Halliday om, at disse mekanismer i kraft af deres syntaktico-semantiske struktur skulle kunne sikre sammenhængen i en tekst.

Hvad først *ko-reference* angår, tænkes denne form for sammenbinding udelukkende som *an*aforisk *reference*, dvs. som *reference* via en tidligere præsenteret referencemarkør. Men dette er netop udtryk for en overdreven systemisk betragtning. Nu kan det godt være, at man er henvist til en sådan systemisk betagtningsmåde som syntaktisk parser (back tracking). Mennesker derimod er ikke parsere. De har erindring om verden, bl.a. korttidshukommelse. Derfor klarer de sig normalt ved direkte konsultation af deres korttidshukommelse angående denne verden uden om anaforen. Men dermed er det mere rimeligt at sige, at al *reference* i virkeligheden er *deiktisk reference*.

For *konjunktionernes* vedkommende ses de af Halliday som middel til sammenbinding af sætningsindhold: ”Han kom, *samtidig med* at jeg gik.” Men det er de ikke. Sammenbindingen skyldes på ingen måde ordene ”samtidig med” med tilordnet semantik. Ordene ”samtidig med” anvendes alene til tydeliggørelse af en allerede eksisterende – i dette tilfælde temporal – relation mellem to omtalte situationer i verden. ”Samtidig med” er i virkeligheden et metaassertiv: ”Han kom. Jeg gik. *De to ting skete samtidig.*”

¹ Der er i virkeligheden også en fjerde mekanisme, nemlig ellipse. Den vil jeg se bort fra her.

Tekstens interne organisation ...

Hvad til sidst *leksikalsk kohæsion* angår, mener Halliday, der er tale om en mekanisme til sikring af referencen hen gennem en tekst. I eksemplet ”Alle råbte og skreg. Bifaldet var øresønderrivende.” er den semantiske forbindelse mellem ”råbe og skrige” og ”bifald” med til at sikre kohæsionen. Men det kan ikke være rigtigt for en nærmere betragtning. Det er rigtigt, at vi bruger leksikalske størrelser, når vi refererer til ting i verden. Sådanne leksikalske størrelser er normeret gennem sproglige indføringssituationer og danner naturlige hierarkier, svarende til de angivelsesmåder over for verden, vi anvender, når vi identificerer genstandene i den: ”Det er en solsort/standfugl/fugl/guds skabning”. Men forholdet her er på ingen måde tekstkonstitutivt. Relationen mellem de termer, vi anvender, når vi identificerer tingene, er blot en tilfældig relation. Det er rigtigt, vi kan gøre *strategisk anvendelse* af synonymi, hyponymi og inkompabilitet i forskellige re-identifikationssituationer. Men det er på ingen måde konstitutivt for referencen ned gennem teksten.²

Når Halliday lader ovennævnte tre mekanismer være vidnesbyrd om, at tekster er ”a higher order semiotic system” og at ”a text is not a mere reflection ... but an active partner in the reality-making and reality-changing processes” (Halliday 1984 (1995):339), er det derfor udtryk for en overdreven semiotisering og kodegørelse: Verden skal ikke tales frem gennem den tekstlige kode. Tværtimod eksisterer verden på forhånd og uafhængigt af sproget og talen og er det, der allerførst giver sproget mening.

² At Halliday gerne vil gøre denne form for ko-reference til noget specielt, vidner om hans fejlagtige systemiske orientering. Han tror forbindelserne mellem sætningerne i sproget sikres ved sprogsystemet, hvor de faktisk sikres ved verden. I eksemplet: ”Han brændte varm på pigen. Tøsen var selvfølgelig for lækker” refererer ”pigen” og ”tøsen” til det samme i verden. Men det betyder ikke, at kohæsionen mellem de to sætninger er skabt ved, at der eksisterer en semantisk relation – her en hyponymi-relation – mellem ”pigen” og ”tøsen”. Når der i anden sætning refereres til pigen via hyponymet ”tøs”, er den semantiske slutning ”tøs” => ”pige” på ingen måde nødvendig for etableringen af referencen til pigen i den anden sætning. En mængde andre ord, som ikke står i noget semantisk slutningsforhold til ”pige”, kunne her lige så godt have været anvendt. Den eneste betingelse ville være, at der refereres til pigen ved en beskrivelse, som hører er i stand til at identificere hende gennem – ved det, Russell har kaldt en *bestemt beskrivelse* (*definite description*; jf. Russell 1905).

Peter Widell

Men netop dette forhold, fører mig så til følgende ganske enkle forslag. Jeg foreslår, at man bibeholder kohæsiionsbegrebet, men at man i stedet for at se begrebet ud fra et begreb om sproglig kodering, nu ser det som grundet i begrebet om ko-reference *forstået alene som ko-reference*. Dermed er det rette forhold til verden – og til tanken om verden – sikret: Kohæsion er i stand til at sikre tekstlig enhed i kraft af, at verden, selv om vi kan nærme os den på mange forskellige måder, er og bliver én og samme verden.

Kohærensbeget (eller mere præcist: begrebet om propositionel kohærens). Også dette begreb mener jeg bør redefineres.

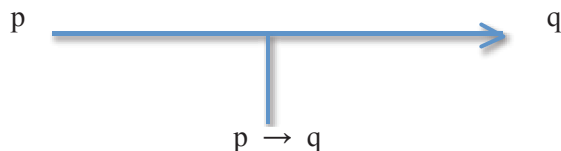
Tekster kan, som vi har set, danne sammenhæng ved, at der fra de enkelte sætninger refereres ud i en fælles verden. Det er kohæsion. Men teksterne kan også give os et indtryk af verden i kraft af den viden, vi almindelighed har om, hvordan tingene og situationerne hænger sammen i verden. En sådan viden kan vi også udnytte i vores forståelse af tekster. Men det kræver selvfølgelig, at denne viden er delt mellem taler og hører: De skal hver især besidde denne viden, ligesom de hver især skal besidde en metaviden om, at de hver især besidder denne viden. Er disse former for viden imidlertid til stede, vil taler kunne udnytte det for sine tre overordnede perlokutionære formål: At informere hører, at dirigere hører og at forpligte sig over for hører.

Nu finder vi – som allerede nævnt – ikke den tekstlige sammenhæng via perlokutionerne qua perlokutioner, men alene via indholdet af de propositioner, de indlejrede assertiver omslutter. Vi skal altså ind til propositionen i det enkelte assertiv. Da disse (eller deres negation) er søgt asserteret enten som sande, hvis taler mener, de er sande, eller som alternerende mellem sand og falsk, hvis taler er i tvivl om deres sandhedsværdi – dette er en pragmatisk begrænsning – får vi, at en tekst må være konstitueret gennem følgende mulige successive serier: enten (1) en serie sande konjunktioner – $p \ \& \ q \ \& \ r \ \& \dots$ – (2) en serie hypotetiske udsagn – $((p \ \& \ q \ \& \dots) \rightarrow r) \ \& \ ((s \ \& \ t \ \& \dots) \rightarrow u) \ \& \dots$ – eller (3) en serie indeholdende et eller flere alternerende udsagn – $(p \ \& \ q) \ \& \dots (r \vee s) \ \& \dots (t \vee u) \ \& \dots (v \ \& \ w)$. Denne kompositionalitet udgør igen en delmængde af alle propositionslogiske (og hvis vi åbner for brugen af prædikater og

Tekstens interne organisation ...

kvantorer: prædikatslogiske) kompositioner. Da betydningerne af især de empirisk forankrede ord, dvs. ord som ”rød”, ”kat”, ”mel”, ”skruetrækker”, ”bil” osv., hænger mere fast i deres enkeltinstanser i verden end i det netværk af semantiske relationer, de danner med hinanden, og vi derfor ikke kan regne med eksistensen af noget monolitisk sprogsystem, skåret til efter nødvendige og tilstrækkelige betingelser, kan kompositionaliteten i logikken kun gælde lokalt. Det betyder dog ikke, at der ikke eksisterer mere systematiske, overordnede sammenhænge, hvad vi vil få at se.

Ser vi på de forskellige propositions- og prædikatslogiske sandhedsfunktioner er det især de materielle implikationer, der tiltrækker sig opmærksomhed, da de på særlig eksemplarisk vis afspejler den valide slutning, hvor det gælder, at *hvis præmisserne i en slutning er sande, så er også konklusionen sand*. En valid form er fx modus ponens, der ser ud som følger (opstillet i et såkaldt Toulmin-skema³):

eller sagt på almindelig vis og gennem et eksempel: ”Hvis det er sådan, at denne postkasse er dansk (p), og at det gælder for alle postkasser i Danmark, at de er røde ($p \rightarrow q$), så er denne postkasse rød (q).”

³ Jf. Toulmin 1959. For at undgå misforståelser omkring anvendelsen af dette skema, skal det understreges, at der ikke – heller ikke fra Toulmins side – ligger nogen særlig logisk pointe i anvendelsen af det, men at der i hovedtræk egentlig blot er tale om en særlig opstillingsmåde for modus ponens og de andre valide slutningsformer. Grunden til at jeg benytter mig af skemaet, er, at det er velegnet ved tekstanalyse, fordi det er let at aflæse, når en teksts skjulte almene præmisser skal ekspliciteres, jf. placeringen af Toulmin-skemaerne i skemaerne i punkt (D) nedenfor.

Toulmin-skemaet er restriktivt på ét punkt: Underpræmissen p (og dermed også konklusionen q) skal være en singular præmis, mens overpræmissen skal være almen. Ellers vil der ikke være tale om nogen prædikatslogisk gyldig slutning. Dvs. den almene præmis i modus ponens må se sådan ud (i formal prædikatslogisk notation): $\forall x (P(x) \rightarrow Q(x))$ (eller formuleret formallogisk omkring relationer: $\forall x \exists y \dots (R1(x, y, \dots) \rightarrow R2(x, y, \dots))$).

Peter Widell

Modus ponens og nogle få andre slutningsformer som fx modus tollens og den disjunktive syllogisme er stort set de slutningsformer, vi betjener os af som tænkende væsener (blandt de i teorien 24 mulige slutningsformer, der findes). Selv om vi ikke er bevidste om det, så er det disse slutningsformer, der ligger bag en tekst og yder deres helt nødvendige bidrag til dens kohærens. Det kan vi også udtrykke således: I sig selv lokaliseret uden for teksten, nemlig i ikke-sproglig handlen og perception, er logikken – propositions- og prædikatslogikken – slet og ret den mest grundlæggende form, hvorunder verden gestalter sig i en tekst. Den er tekstens Ground Zero.

På den ene side har vi altså logikken afspejlende verdens ultimative form. Heroverfor står så på den anden side verdens *empiriske indhold*, dels sådan som det åbenbarer sig for vores øjne i perception og handlen, dels sådan som det indgår som erfaringsopbyggede forventningsrammer – vaner – bag denne perception og handlen. Begge dele udnyttes, når vi udfærdiger og forstår tekster. Og her må man forstå, at hvad det empiriske indhold angår, eksisterer der lokale forskelle, som kan være mere eller mindre udtalte, alt afhængigt af hvor stor kulturel og historisk afstand, der er mellem dem. Her drejer det sig om viden, der til stadighed er åben over for revision.

Man alt er ikke kun benhård logik på den ene side eller blød empiri på den anden. Mellem logikken og empirien ligger faktisk et udstrakt felt af antagelser om verden, som udviser resistens mod revision, og som derfor, hvad deres uomgængelighed angår, minder en del om logik. Dette *klare og distinkte sæt af metafysiske forventningsrammer eller* (i forlængelse af Toulmins terminologi) *skemaer*, spiller også en afgørende rolle for tekstforståelsen. Disse rammer eller skemaer er der i alt tre af, hvoraf de to lige som logikken skal findes uden for teksten – i handling og perception, mens den tredje er konstitutiv for kommunikation.

Jeg vil kalde sættet af metafysiske forventningsrammer eller -skemaer for henholdsvis skemaet for TING (eller kausalitet), skemaet for AGENTER (intentionalitet/instrumentalitet) og skemaet for PERSONER (institutionalitet). Det, skemaerne nærmere bestemt

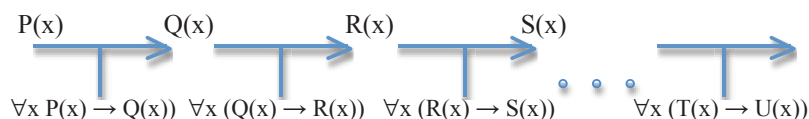
Tekstens interne organisation ...

sikrer, er, at der bliver formidlet *konfigurationelle relationer* mellem henholdsvis *årsag og virkning*, *midler og mål* og *udtryk og indhold*. Således vil enhver tekst kunne forstås i lyset af disse tre skemaer, og hvad der er nok så væsentligt: Der findes her kontaktsteder mellem alle tekstens propositioner. Hvis taler med sin tekst har til hensigt at demonstrere andet end blot en samlings prædikatslogisk sammensatte sande eller falske propositioner, er der altid anvendt mindst ét og højst tre metafysiske skemaer mellem propositionerne, alt afhængig om de handler om ting (ét skema), om agenter (to skemaer, nemlig agentskemaet og tingsskemaet) eller om personer (tre skemaer, nemlig personskemaet, agentskemaet og tingsskemaet). Skemaerne danner – når logikken⁴ først er på plads – selve det metafysiske KIT, der sikrer det konfigurationelle grundlag for forståelsen. Herefter vil en tekst kunne forstås på følgende måde:

(A): Tekstens overflade:

$P(x) \quad \# \quad Q(x) \quad \# \quad R(x) \quad \# \quad S(x) \quad . \quad . \quad .$

(B): Tekstens prædikatslogiske lag:

(C): Tekstens metafysiske lag:

årsag-virkning	årsag-virkning	årsag-virkning	årsag-virkning
mål-middel	mål-middel	mål-middel	mål-middel
udtryk-indhold	udtryk-indhold	udtryk-indhold	udtryk-indhold

⁴ Der ligger en diskussion gemt her om subjekt-prædikat-forholdets form. Det kan opbygges traditionelt prædikatslogisk med udgangspunkt i mængdelæren (hvor et prædikat igen vil kunne forstås i lyset af en given mængde entiteter, som falder under dette prædikat), eller det kan opbygges mereologisk (hvor et prædikat igen vil kunne forstås i lyset af del-helheds-relationer og igen videre topologisk). Jeg vil ikke yderligere behandle spørgsmålet her i artiklen.

Peter Widell

Eller det metafysiske lag præsenteret i en form, som lader det prædikatslogiske lag bagved træde frem og som umiddelbart lader sig indfælde i Toulmin-skemaet:

TING: For alle situationer gælder, at hvis C foreligger i S som årsag, så foreligger også V som virkning - $[\forall x \exists y (C(x,y) \rightarrow V(y,x))]$

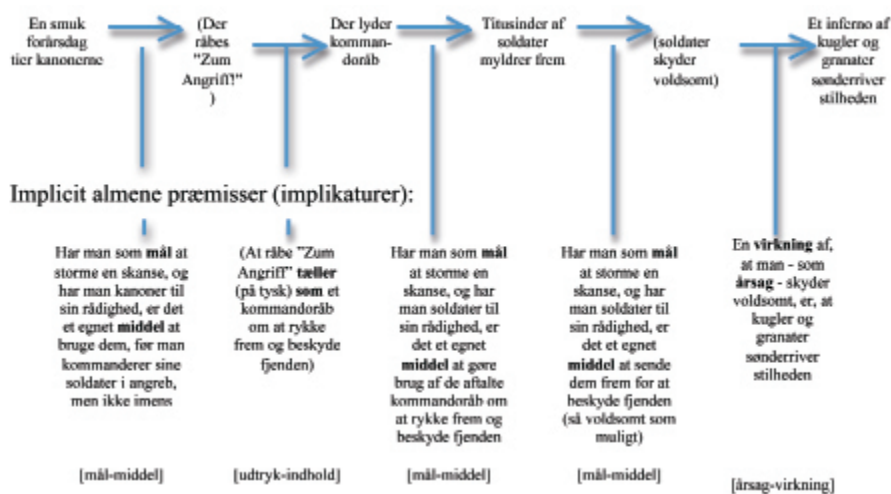
AGENT: Har du M som mål, og er situationen S, vil I være et egnet middel til opnåelse af M - $[\forall x \exists y (M(x) \rightarrow I(y,x))]$

PERSON: Ønsker du i situationen S at formidle et indhold T, som fx kan være en tanke, at p, kan du gøre det ved at udføre handlingen U som udtryk for indholdet T (i kraft af den konstituerende regel "U" tæller som T i situation S"). - $[\forall x \exists y (T(x) \rightarrow U(y,x))]$

Dette kan anskueliggøres i nedenstående eksempel (hvor der gøres brug af henholdsvis middel-mål-skemaet og årsag-virknings-skemaet):

(D): Eksempel:

Tekst:

Tekstens interne organisation ...

Det skal understreges, at de metafysiske skemaer (i C) ikke er slutningsskemaer til levering af holdbare slutninger i logisk forstand (som i B). For at kunne drage slutninger, skal man dog altid behandle dem, som om der var tale om sådanne logiske slutningsskemaer. Den tankeoperation, der består i således at ”ophøje” skemaerne til slutningsskemaer, er ikke i sig selv nogen slutning, men i virkeligheden en *beslutning*.

Empiriske ”udfyldninger” af de metafysiske skemaer er, som det fremgår af eksemplet i (D), som er et let omformuleret citat fra omslaget til Tom Buk-Swientys bog *Slagtebænk Dybbøl – 18. april 1864* (Buk-Swienty 2008)⁵, naturligvis lige så lidt som de metafysiske skemaer logisk holdbare. Og de er heller ikke udtryk for nogen metafysisk nødvendighed. De empiriske ”udfyldninger” er netop empiriske, dvs. de er et produkt af akkumulerede erfaringer. Ikke desto mindre kan vi stadig – selvfølgelig med langt større risiko – *beslutte* også at gøre dem til slutningsskemaer.

Det er af central betydning at forstå, at skemaerne ikke udelukkende er skemaer for forståelse af tekster. Det er generelle forventningsrammer, vi gør brug af, når vi handler i verden, herunder når vi talehandler. I forbindelse med tekster er det imidlertid en bestemt udgave af disse forventningsrammer, vi er særligt interesseret i, nemlig de sprogudløste implikaturer, vi – som afsendere – betjener os af, enten i form af *eksplikaturer* – under propositionsgrænsen – eller egentlige griceske *implikaturer* (Grice 1975) – over denne grænse.⁶ Her fungerer implikaturerne specielt som *slutningsbroer* (Clark 1975) mellem de enkelte propositioner i teksten, som taler stiller til rådighed for hører, så han kan drage de fornødne inferenser til sikring af forståelsen af teksten. I den forstand er tekstforståelse det samme som at drage slutninger. Eksempelvis skal vi kende til moderne krigsførelse og

⁵ Citatet lyder: ”En smuk forårmorgen tier kanonerne pludselig. De, som overlever dagen, husker det som øje-blikket før ragnarok. Så lyder der kommandoråb. Titusinder af oldater myldrer frem. Et inferno af kugler og granater sønderriver stilheden. Slaget ved Dybbøl den 18. april 1864 er i gang.”

⁶ Griceske implikaturer er omstødelige talerinitierede inferenser som inkluderer (talers og hørers viden om) forhold i talesituationen.

Peter Widell

våbenbrug for at kunne drage de fornødne slutninger mellem de eksplicit formulerede propositioner i teksteksemplet ovenfor. Og det gælder selvfølgelig både taler og hører. De må begge i større eller mindre grad kende til det instrumentelle og kausale grundlag for brug af kanoner. Ellers vil der ikke være nogen tekstforståelse.

Netop dette viser i øvrigt, hvorfor overgangen fra empirisk over metafysisk til logisk begrundelse ikke skal forstås som en slutning – fx af induktiv art – men i virkeligheden som et produkt af en mere kompliceret praksis. Slutninger er i princippet monologiske, overgangen fra empirisk over metafysisk til logisk begrundelse derimod dialogisk. De beslutninger, der tages, er beslutninger på baggrund af, at der er blevet ført – eller i det mindste kan føres – argumentative diskurser om deres status og gyldighed eventuelt på baggrund af, at der er rejst tvivl om propositionernes og slutningsbroernes gyldighed, fx om de er forståelige, om de er sande, og om de er tilstrækkeligt informative.⁷ I teksteksemplet kan man fx med rimelighed stille uddybende spørgsmål til den skildrede begivenhed fra Dybbøl for at få en klarere og mere informativ forståelse af, hvad der skete.

I den forbindelse er det vigtigt at fremhæve eksistensen af følgende ontologiske rangorden mellem sociale handlinger, instrumentelle handlinger og kausalforhold, at hvis en begivenhed i verden er en social handling, heriblandt en talehandling, er det også altid en instrumentel handling, men ikke nødvendigvis omvendt (denne tese kan vi kalde den handlingsrealistiske tese: Instrumentel handlen er uafhængig af tale), og er en begivenhed en instrumentel handling, er det også altid en led i en kausalkæde, men ikke nødvendigvis omvendt (denne tese kan vi kalde den tingsrealistiske tese: tingslig eksistens er uafhængig af eksistens af instrumentel handlen). Denne ontologiske rangordning mellem personer, agenter og ting er ikke et produkt af menneskelig konstruktiv virksomhed alene, men har sin grund i verden selv. Nok er sociale begivenheder – heriblandt talehandling – i sig selv menneskelige konstruktioner. Men instrumentelle handlinger er det ikke. De har eksistens uafhængigt af det sociale. Og det samme gælder den tingslige verdens forhold til den instrumentelle handleverden. At de tyske kanoner var rifled,

⁷ Cf. Habermas 2001 (1971).

Tekstens interne organisation ...

men de danske glatløbede, er et tingsligt faktum, man måske nok kan negligere, men ikke konstruere sig væk fra.

Verden er altid hierarkisk organiseret. Den består af dele og helheder. Det gælder den tingslige verden (med universet som den mest omfattende helhed og tilsyneladende de higgske bosoner som de mindste). Men det gælder også vores handleverden og de institutioner, vi indgår i. Angående den instrumentelle handleverden, fremtræder de handlemønstre, vi kan iagttage her, ofte som procedurer, hvor en handlings slutmål danner middel for et mere overordnet slutmål og således fremdeles: Et eksempel vil være en køretur i en bil til byen, som kan underopdeles i en række delhandlinger (gearskift, drejning af rat, pres på pedal). Opadtil og nedadtil afgrænses de instrumentelle handlinger, vi kan identificere i den omtalte verden, af den intentionalitet, vi her vil kunne tilskrive dem (Anscombe 1957). De nederste handlinger kaldes normalt basishandlinger, og er handlinger, som består i frivilligt at bevæge sin krop og sine kropsdele (Danto 1965). Angående de institutioner, vi indgår i, inklusive dem, vi indgår i, når vi talehandler, danner de strukturer, som overlapper eller er indlejret i hinanden (Searle 2010:90-122). Således kan et straffespark være en del af en fodboldkamp, som igen kan være en del af en fodboldturnering. Eller en vielse kan være en del af en kirkelig institution, som igen kan være del af den samlede statsinstitution, sådan som det er tilfældet i Danmark.

Propositionerne i en tekst kan præsenteres i en ikonisk orden som her – med betingelsen før det betingede – eller de kan, bestemt af betingelser i talesituationen såsom talers antagelse om hørers viden om forhold i ko- eller kontekst, bryde mere eller mindre med denne ikoniske orden. Alt afhængig af omfanget af et sådant brud kan man tale om en større eller mindre *pragmatisk begrundet omorganisering* eller *plotgørelse* af teksten: Fx ville vi i teksten ovenfor i stedet kunne have haft ordningen: ”Der lyder kommandoråb. Der råbes ”Zum Angriff!”, som da normalt vil tolkes som en tillægstolkning om, at den anden proposition er en præcisering af den første proposition (evt. som et svar på en anticiperet anmodning om en sådan præcisering, hvor et ”nemlig” eventuelt metaassertivt igen kunne have tydeliggjort denne præcisering: ”Der råbes kommandoråb; der råbes *nemlig* ”Zum Angriff!!”).

Peter Widell

Det er naturligvis væsentligt for en fuld redegørelse for en tekst, at man ser på og behandler disse procedurer og plotgørelser, samt de metaassertive udtryk, der som fx ”nemlig”, ”derfor”, ”altså” o.l. – er udviklet til tydeliggørelse af de relationer, de er udtryk for. Desværre tillader pladsen her ikke en sådan videre undersøgelse og behandling.

3. Tekstreduktion og tekststruktur

Det forhold, at verden er hierarkisk organiseret, betyder, at tekster kan gøres til genstand for tekstreduktioner som afspejlinger af netop dette hierarki, og er i den forstand også en analyse af det omtaltes struktur. Således kan en brugsanvisning eller en kagebogsopskrift – selvfølgelig med informationstab, men ikke desto mindre gennem fastholdelse af sin struktur – beskrives gennem de omtalte procedureskridt, der i sidste instans fører til det ultimative mål: samlingen af boghylden eller den færdige madret. Eller en videnskabelig artikel – fx Einsteins artikel om bevægelige legemers elektrodynamik fra 1905 – som består i en (re)definition af en række udtryk – fx masse, længde, hastighed – på baggrund af en (re)definition af begrebet samtidighed (Einstein 1998 (1905):125-127). Dette vil så kunne danne udgangspunkt for en begrundet tekstreduktion. Her vil reglen for reduktionen normalt være, at har vi med en årsag-virknings-sammenhæng at gøre, kan vi skære årsagen væk, har vi med en middel-mål-sammenhæng kan vi skære målet væk, og har vi med udtryk-indhold at gøre, kan vi skære udtrykket væk – og stadig have et meningsfuldt billede af tekstindholdets overordnede struktur. Denne regel er på ingen måde apodiktisk, men skal alene ses som en tommelfingerregel for reduktion *begrundet i det forhold, at vi som handlende væsener er mere interesseret i, hvad verden er her og nu, end hvad den evt. har været*. For hvad verden er her og nu, kan vi umiddelbart handle på. Tekstreduktion – og dermed tekststruktur – er med andre ord standardmæssigt begrundet i hørerinteressen i talesituationens her og nu.

Det modsatte af tekstreduktion er tekstkonstruktion. At konstruere nye tekstelementer i en tekst er at tilføre ny information om den begivenhed, der refereres til i teksten. Hvis vi i stedet for at

Tekstens interne organisation ...

holde os til omslaget af Buk-Swientys bog bevæger os ind i bogen, kan vi her læse:

Skanse 1 erobres kl. 10.06. De danske styrker, der skal bemande skansen, ligger bag den, og dens 70 forsvarere når først ind på samme tid som prøjserne, der har sendt næsten 1.000 mand frem mod den. Der er kun én brugbar kanon i denne skanse, og den når de danske artillerister ikke at affyre. (Buk-Swienty 2008:274-275).

Her får vi, som det kan ses, en langt mere detaljeret version af tildragelserne ved Dybbøl. Flere informationer er tilføjet. Og i princippet vil endnu flere detaljer fra slaget kunne skildres – ja, hvis vi zoomer tilstrækkeligt ind, vil hele den 18. april 1864 ved Dybbøl i princippet kunne skildres som en kæmpe stor atomar proces, ja, for den sags skyld sværm af higgske bosoner. Naturligvis vil det kun kunne være i princippet, for i realiteten vil mulighederne for os mennesker selvfølgelig være indskrænkede. Som erkendende er vi henvist til at operere i afgrænsede perspektiver, som vi ganske vist vil kunne sammenstykke, så vi på den måde vil kunne få en stadig mere fuldstændig redegørelse for virkeligheden; men sådan noget som en fuldstændig redegørelse ligger naturligvis uden for vores rækkevidde. Ikke engang, hvis vi bevæger os fra det tingslige til det handle-mæssige og forsøger at tegne et fuldstændigt rids af situationen ud fra de handlinger, der blev udført. Allerede her er perspektiverne i praksis naturligvis for mange og for uoverskuelige.

Tekstkonstruktion er undertiden påkrævet af tolkningsmæssige grunde. Dvs. at hører *på baggrund af egne kognitive ressourcer* må komme med mere eller mindre *kvalificerede gæt* på, hvad der kan være tilfældet i situationen, der refereres til i teksten, selv om det ikke eksplicit fremgår og vedkommende ikke ad anden vej har kendskab til situationen. I eksemplet i (D) ovenfor har hører – for en mere fuldstændig redegørelse for hændelsesforløbet – interpoleret en kendsgerning, nemlig ”Soldater skyder voldsomt.” Denne konstruktion bygger ikke på meddelte facts. Ikke desto mindre forekommer konstruktionen sandsynlig. Man kunne fx i stedet have antaget, at geværerne og kanonerne gik af ved et tilfælde, eller at det

Peter Widell

var bønderne på egnen, der skød, og ikke soldaterne. Ingen af de to antagelser ville til gengæld være særligt troværdige.

Det skal ikke være nogen hemmelighed, at det her præsenterede forslag til, hvordan man vil kunne lade strukturen i det, der omtales i en tekst, være udgangspunkt for tekstreduktion eller tekstkonstruktion, har fundet inspiration i den hollandske tekstlingvist Teun van Dijks teoretiske tekstovervejelser (jf. van Dijk 1980). Men der er også afgørende forskelle. Jeg mener, van Dijk i for høj grad er barn af den syntaktico-semantiske tilgang til tekstforståelsen, som kendetegner den klassiske tekstlingvistik og dermed ikke er nået frem til en adækvat situationelt-pragmatisk analyse af, hvordan tekster danner sine dele og helheder.

For van Dijk består tekstreduktion i at bevæge sig fra en teksts *mikrostruktur*, dvs. teksten, som den fremtræder, når vi bevæger os gennem den på et grundniveau fra proposition til proposition, til dens *makrostruktur*, dvs. teksten, som den lader sig præsentere via i sidste instans én overordnet proposition. Selve bevægelsen fra mikrostruktur til makrostruktur forestiller han sig så finde sted gennem anvendelsen af fire regler, hvor én – konstruktionsreglen – kan udvide teksten, og en anden – sletningsreglen – kan indskrænke den. Et sådant forslag om at indføre en regelstyret reduktionsprocedure mener jeg kun, man kan gå ind for. Imidlertid: Når van Dijk siger, at de regler, hvorigennem vi kan modificere en tekst, er "[...] a kind of semantic *derivation* or *inference* rules." (van Dijk 1980:46), må jeg tage afstand. Når jeg taler om konstruktions- og reduktionsregler, taler jeg ikke om nogen *semantiske aflednings- eller slutningsregler* af den simple grund, at der for mig at se er noget ganske andet på spil. Det, der for mig at se danner den tekstlige enhed, er ikke noget i teksten – i den tekstlige semantik, bundet til deres optræden i teksten – men noget i den verden, teksten omhandler. Når soldaternes heftige skydning fører til et inferno af kugler og granater, som sønderriver stilheden, så er det ikke noget tekstligt forhold, hverken i sit metafysiske aspekt eller i sin konkrete empiriske udgave. Det er først og fremmest noget rent tingsligt, der finder sted i Dybbøl den pågældende dag.

Tekstens interne organisation ...

Og tilsvarende for soldaternes skydning og kommandoråbet. Også de eksisterer som henholdsvis instrumentel handlen og talehandlen helt uafhængigt af, om der måtte være en tekst, der omhandler disse tildragelser. Naturligvis kræver hørers *viden om de omtalte hændelser og handlinger*, at hører forstår, hvad ordene i den pågældende tekst betyder, og accepterer den information, de menes at repræsentere. I den forstand er der naturligvis et tekstligt-semantic forhold på spil. Men det betyder ikke, at teksten er den eneste mulighed for at forstå selve hændelserne. Hører kunne nemlig have været til stede og *uafhængigt af enhver tekst* have set, hvad der fandt sted. Derfor er fx en reduktion af: ”Skanse 1 erobres kl. 10.06. [...] Der er kun én brugbar kanon i denne skanse, og den når de danske artillerister ikke at affyre.” til ”Skanse 1 erobres kl. 10.06” ikke nogen *semantic* – eller for den sags skyld nogen rent tankemæssigt baseret – slutning. Der finder godt nok en reduktion sted af, hvad vores hører som potentiel iagttager vil kunne se i situationen, hvis han var til stede. Hans rapport bliver mere sparsom. Men slutningen er ikke af semantic art.

4. Afslutning

Men det vil sige: En vigtig lære af det, vi har set på, er, at *tekstpropositioners enhed skal søges i det, teksterne er om i verden, og ikke i noget syntaktico-semantic – eller andet systemisk – forhold i teksterne selv*, og at det derfor er her: i den sproguafhængige verden, at vi – pace Halliday, van Dijk og andre klassiske tekstlingvister, og i øvrigt også pace mange diskursanalytikere og socialkonstruktivister – skal finde udgangspunktet for forståelsen af, hvad tekstkohæsjon, tekstkohærens, tekstreduktion og tekstkonstruktion fornuftigvis kan bestå i.

Litteratur

- Anscombe, Gertrude Elizabeth M. (1957) *Intention*. Oxford: Basil Blackwell.
- Buk-Swienty, Tom (2008) *Slagtebænk Dybbøl – 18. april 1864*. København: Gyldendal.

Peter Widell

- Clark, Herbert H. (1975) Bridging. R.C. Schank & B.L. Nash-Webber (Eds.), *Theoretical issues in natural language processing*. New York: Association for Computing Machinery.
- Danto, Arthur C. (1965) Basic Actions. *American Philosophical Quarterly* 2:141-148.
- de Baugrande, Robert & Wolfgang Dressler (1981 (1972)) *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.
- Einstein, Albert (1905) Zur Elektrodynamik bewegter Körper; engelsk oversættelse: Electrodynamics of Moving Bodies. John Stachel (ed.) (1998) *Einstein's Miraculous Year: Five Papers that Changed the Face of Physics*. Princeton.
- Grice, Herbert Paul (1989 (1957)) Logic and Conversation. *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press:22-40.
- Habermas, Jürgen (2001 (1971)) Forberedende bemærkninger til en teori om den kommunikative kompetens. Carol Henriksen (2001) Can You Reach the Salt? Pragmatikkens klassiske tekster. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag:137-170.
- Halliday, Michael A. K. & Ruqaiya Hasan 1995 (1976) *Cohesion in English*. London: Longman.
- Halliday, Michael A. K. (1994 (1985)) *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Searle, John R. (2010) Making the Social World: The Structure of Human Civilization. Oxford: Oxford University Press
- Toulmin, Stephen (1974 (1958)) *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Dijk, Teun (1980) *Macrostructures. An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction and Cognition*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Russell, Bertrand (1905) On denoting. *Mind* 14:479-493.
- Widell, Peter (2009) Logik, mening, handling og tale. Inger Schoonderbeek Hansen & Peter Widell (udg.): 12. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus 2008.
- Widell, Peter (2011) Talehandling og tekst. Inger Schoonderbeek Hansen & Peter Widell (udg.): 13. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus 2010.